

Ο έμπορος Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος στο Μεσολόγγι: ένας ιδεολόγος σε κατάσταση πολιορκίας

Του ιστορικού Στάθη Κουτροβίδη

Ο πυρήνας της ανακοίνωσης σχετίζεται ακριβώς με το γενικό ερώτημα τι έκανε ένας έμπορος του κύρους και της δύναμης του Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου από την Πάτρα στο αποκλεισμένο Μεσολόγγι. Ας δούμε πιο συγκεκριμένα, ποιος ήταν ο Παπαδιαμαντόπουλος. Ο Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος ήταν έμπορος με μακρινή καταγωγή την Ήπειρο που για διάφορους λόγους η οικογένειά του απομακρύνθηκε από τον τόπο καταγωγής του της Ηλείου και κινήθηκε νοτιότερα αρχικά στο Αιτωλικό, στην Κόρινθο και μετέπειτα στην Πάτρα. Ο ίδιος γεννήθηκε στην Κόρινθο το 1766 και μετά από ένα χρονικό διάστημα μετακινήθηκε για επαγγελματικούς λόγους στη γειτονική πόλη της Πάτρας. Μετεγκαταστάθηκε στη γειτονική από την Κόρινθο πόλη της Πάτρας λόγω της οικογενειακής σχέσης που είχε με το θείο του Αναστάσιο αλλά και τις ευκαιρίες που πρόσφερε η πόλη των Πατρών. Αφού αρχικά απασχολήθηκε στο μαγαζί του θείου του, το εμπορικό του δαιμόνιο τον έκανε να ανοίξει δική του εμπορική επιχείρηση από κοινού με τον ισχυρό τότε έμπορο της πόλης Μήτρο Ανάγνου για να κάνει τις πρώτα του αυτόνομα εμπορικά βήματα. Με απόλυτη επιτυχία οι κινήσεις αυτές του απέφεραν πολλά έσοδα στον ίδιο και στην οικογένειά του, ενώ η γαμήλια τακτική του τον ισχυροποίησε κοινωνικά και πολιτικά. Σύντομα νυμφεύθηκε την κόρη μιας από τις πιο ισχυρές οικογένειες της πόλης την Ελένη Καλαμογδάρη. Φαίνεται και όπως περιγράφεται από το βιογραφικό του σημείωμα - που συνέταξε πολύ αργότερα ο γιος του Παναγιώτης ήταν ένας από τους πιο πλούσιους ανθρώπους της πόλης και ίσως του ελλαδικού χώρου, λίγο πριν το ξέσπασμα της Επανάστασης. Δεν έχει όμως αποκτήσει την ιδιότητα του προκρίτου, αλλά αποτελεί ένα από τα πιο σεβάσματα πρόσωπα της χριστιανικής κοινότητας των Πατρών. Η έννοια βέβαια του «εμπόρου» εκείνη την περίοδο έχει διαφορετική σημασία από ό,τι σήμερα. Ήταν εκτός των άλλων, τραπεζίτης, δανειστής επομένως τοκογλύφος, ιδιοκτήτης πλοίων κτλ. Το εύρος επομένως των οικονομικών του συναλλαγών ήταν μεγάλο και δεν περιοριζόταν εύκολα στα στενά όρια ενός εμπόρου της οθωμανικής εποχής.

Στο πρόσωπο του Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου, ισχυρίζομαι ότι ενοποιούνται διαφορετικοί κόσμοι. Έτσι, ενοποιείται ο οθωμανικός κόσμος και ο κόσμος του ελεύθερου ελληνικού κράτους, ο κόσμος της Ευρώπης και ο κόσμος της μικρής σε έκταση υπό απελευθέρωση χώρας. Έτσι, δεν ενοποιεί μόνο γεωγραφικά δεδομένα αλλά και διαφορετικούς χρόνους, και διακριτούς κόσμους. Με άλλα λόγια, πετυχαίνει με τις επιλογές του να ενοποιήσει τον προνεωτερικό και τον νεωτερικό κόσμο.

Ας επιμείνουμε λίγο παραπάνω σε αυτό το επιχείρημα

Ας δούμε όμως λίγο παραπάνω πώς ενοποιεί αυτά τα καταρχάς διαφορετικά πεδία που περιγράψαμε στην αρχή. Η Οθωμανική οικονομία χαρακτηρίζεται από τις συντεχνίες, τα χαράτσια, τον κεφαλικό φόρο, τη δεκάτη, ένα πλαίσιο στο οποίο όχι

μόνο καταφέρνει να επιβιώνει με ευκολία και να ελίσσεται, αλλά σταδιακά του επιτρέπει να αποκτήσει πολύ σημαντικό πλούτο, και να αποτελέσει σύντομα σημείο αναφοράς τόσο της χριστιανικής κοινότητας όσο και του κόσμου των Οθωμανών.

Αυτή η εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα να γίνει ένας από τους πιο ισχυρούς άνδρες της πόλης των Πατρών. Δεν μένει όμως μόνο στον πλούτο που αποκτά από την πώληση των προϊόντων στην εξωτερική αγορά και στις πόλεις της Ευρώπης. Προχωρά σε αγορά γης την οποία την ξεκινά περίπου από το 1810 έως και το 1817, λίγα μόλις χρόνια από το ξέσπασμα της Επανάστασης. Καταφέρνει επομένως να υπερσχύσει σταδιακά σε όλα τα επίπεδα, αποκτώντας σημαντικά αποθέματα γης και τα οποία, εκτός των άλλων, τα καλλιεργεί και τα προϊόντα που παράγει τα διοχετεύει στις αγορές του εξωτερικού. Είναι εμφανές ότι καινοτομεί στο πλαίσιο των δικτύων που δημιουργεί με μια σειρά ανταποκριτών στις πόλεις της Ευρώπης. Κατασκευάζει επιπλέον με δική του χρηματοδότηση πλοία ιδιόκτητα με ειδικούς ναυπηγούς από το Γαλαξίδι και χρησιμοποιεί καπετάνιους της περιοχής και με αυτόν τον τρόπο μειώνει, σημαντικά το κόστος μεταφοράς των προϊόντων στο εξωτερικό. Μέσα από αυτήν την τακτική τα κέρδη του εκτοξεύονται. Στο πεδίο της οικονομίας είναι χαρακτηριστικό ότι μεταφέρει προϊόντα και πρώτες ύλες από την Ανατολή στα μεγάλα αστικά κέντρα της Δύσης, την ίδια στιγμή που από τη Δύση εμπορεύεται σημαντικές ποσότητες κατεργασμένων προϊόντων. Αν και ανήκει στον κόσμο της οθωμανικής οικονομίας πετυχαίνοντας να αυξήσει τα έσοδά και τα κεφάλαιά του, την ίδια στιγμή αποτελεί ένα πρόσωπο που προσιδιάζει περισσότερο στον κόσμο της οικονομίας του 19^{ου} αιώνα, μιας φιλελεύθερης, εμπορευματικού τύπου οικονομίας. Γίνεται τραπεζίτης και δανείζει σημαντικά πρόσωπα του οθωμανικού κόσμου, είτε μουσουλμάνους είτε χριστιανούς. Έτσι ενώ συνιστά ένα πρόσωπο που κινείται με ευκολία στον οικονομικό χώρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, καταφέρνει να προσαρμόζεται και στον καπιταλιστικό κόσμο που γεννιέται. Ο ίδιος μεγαλώνει στον οθωμανικό κόσμο και πλουτίζει μέσα σε αυτό το οικονομικό περιβάλλον. Αποτελεί τον κατεξοχήν εκπρόσωπο του παλαιού κόσμου, της οθωμανικής οικονομίας, την ίδια στιγμή όμως εκπροσωπεί και έναν κόσμο που γεννιέται σιγά - σιγά, αυτόν που θα προσδιορίζαμε ως νεωτερικό κόσμο.

Η Επανάσταση του ανοίγει και δύο ακόμα νέα πεδία παρέμβασης:

Την ίδια στιγμή, είναι εκπρόσωπος ενός νέου κόσμου που γεννιέται, αυτού που θα ορίζαμε ως σύγχρονο έθνος – κράτος που μέσα από την ίδια την Επανάσταση κυοφορείται. Ο ρόλος αυτός που αποκτά είναι ο πολιτικός ρόλος.

Αν και διατηρεί εξαιρετες φιλικές σχέσεις με τον πολύ ισχυρό μπέη της Κορίνθου, τον Κιαμήλ – Μπεη, με τον οποίο μεγάλωσαν από παιδιά μαζί (και υπάρχουν ακόμα και ανεκδοτολογικού περιεχομένου πληροφορίες για αυτή τη σχέση), με την παρουσία των πρώτων φιλικών στην Πελοπόννησο, δεν διστάζει να εμπλακεί στη νέα κατάσταση. Γίνεται μέλος της Φιλικής Εταιρείας, αναλαμβάνει την Κάσα της Πελοποννήσου, άλλωστε αυτό ξέρει καλά λόγω της ενασχόλησής του με το εμπόριο που συστηματικά κάνει, χωρίς όμως να μένει εκεί. Αποκτά επίσης πολιτική παρουσία,

καθώς γίνεται παραστάτης στις δύο πρώτες Εθνοσυνελεύσεις. Εδώ να επαναλάβουμε ότι δεν ήταν πρόκριτος όπως συχνά, λανθασμένα, αναφέρεται. Δεν καταγόταν από ισχυρή οικογένεια, παρά τη σχέση που ανέπτυξε με την οικογένεια προκρίτων της πόλης των Πατρών και αργότερα κατά τον 19^ο αιώνα, αφού νυμφεύθηκε την Ελένη Καλαμογάρτη, κόρη της ισχυρής πολιτικής οικογένειας της πόλης. Αν και μη πρόκριτος, όμως φαίνεται ακριβώς λόγω του πλούτου του και της κοινωνικής ισχύος που διατηρεί, η γνώμη του και η άποψή του λαμβάνονται σοβαρά υπόψη για όλα τα θέματα που αφορούν την κοινότητα, τόσο οι Οθωμανοί, αλλά και ο κόσμος των χριστιανών.

Το ίδιο όμως συνέβη σε πολύ δυσκολότερες συνθήκες πετυχαίνοντας κάτι σπουδαίο κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Δεν είναι μόνο ένας άνθρωπος που κινείται στον οθωμανικό κόσμο, αλλά με ευκολία γίνεται μέρος της Επανάστασης. Γίνεται Φιλικός, αναλαμβάνει να διαχειρίζεται τα οικονομικά του ταμείου της Πελοποννησιακής Γερουσίας και μέσα από αυτή την επαφή και την έγνοια έχει συνεχώς να επιβιώνει και η οικογένειά του. Έτσι ενοποιεί διαφορετικά περιβάλλοντα, γεωγραφικά, κοινωνικά, χρονικά, οικονομικά. Γνωρίζουμε ότι πριν το ξέσπασμα, λίγες μέρες πριν διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις με τους Οθωμανούς τους οποίους δανείζει συστηματικά, όπως καταδεικνύουν οι πολλές χρεωστικές ομολογίες που συνάπτει με αυτούς και που φυλάσσονται στο αρχείο που φυλάσσεται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής. Ο ίδιος δεν αναλαμβάνει όπλα, ωστόσο οργανώνεται στην Επανάσταση, αποκτά ρόλο, ελέγχοντας τα οικονομικά δεδομένα της Επανάστασης. Αν και δεν είναι πρόκριτος, λόγω του κύρους του γίνεται πληρεξούσιος της Επανάστασης.

- Γνωρίζουμε βέβαια ότι οι έμποροι ή ένα μέρος των εμπόρων συντάχθηκαν ενεργά με την Επανάσταση, ένας από αυτούς ήταν και ο Ιωάννης, βέβαια από ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον από ό,τι οι άλλοι έμποροι που είχαν ενταχθεί στο πλαίσιο της Φ.Ε. στις μεγάλες εμπορικές πόλεις του εξωτερικού (την Οδησό, το Βουκουρέστι, τη Βουδαπέστη, στις παραδουνάβιες περιοχές. Βέβαια και ο εμπορικός κόσμος στον ελλαδικό χώρο διέβλεπε ότι η Επανάσταση και η δημιουργία μιας εθνικής οικονομίας μπορούσε να εξυπηρετήσει καλύτερα τα συμφέροντά της, από ό,τι η αχανής Οθωμανική επικράτεια. Επομένως, από ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον ο προερχόμενος ο Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος, ενεπλάκη και έγινε μέλος της Φ.Ε. Και στο πλαίσιο αυτό βέβαια ο ίδιος δεν αναλαμβάνει στρατιωτική δράση, αντίθετα ασχολείται με τα οικονομικά και αναλαμβάνει την Κάσα της Φ.Ε. της Πελοποννήσου. Η Επανάσταση βέβαια στην Πάτρα ξεσπά στη δική του οικία, ύστερα από τη διαταγή των προκρίτων που έχουν τον πρώτο λόγο στην έναρξη της επανάστασης. Πρωτεργάτης σε αυτό το πρώτο ξέσπασμα είναι το πρωτοπαλικάρο του ο Παναγιώτης Καρατζάς. Η δική του οικία δέχεται την μήνι των οθωμανικών δυνάμεων και καίγεται στα αντίποινα των Οθωμανών για την έναρξη της Επανάστασης. Ο Ιωάννης δεν είναι πολεμιστής, ούτε βέβαια ιδεολόγος. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν διαθέτει πολεμική φρουρά. Ο ίδιος όμως δεν λαμβάνει τα όπλα, είναι άλλωστε αρκετά μεγάλος σε ηλικία. Όταν ξεσπά επομένως η επανάσταση είναι

ήδη 55 ετών, για τα ηλικιακά δεδομένα της περιόδου. Ο κύκλος επομένως της ζωής του πλησίαζε στο τέλος.

- Ο Ιωάννης διατηρεί την ιδιότητα του εμπόρου και κατά το ξέσπασμα της Επανάστασης και το πρώτο διάστημα αυτής. Μέχρι λίγες μέρες πριν, συζητά για ομολογίες, δηλαδή για τα δάνεια που έχουν λάβει από τον ίδιο και οθωμανοί όσο και χριστιανοί υπήκοοι. Ακόμα και όσο διάστημα βρίσκεται αποκλεισμένος στο Μεσολόγγι γράφει στη σύζυγο του ότι πρέπει να φυλάει ως κόρη οφθαλμού τα χαρτιά, προκειμένου να πάρει τα χρήματα που έχει δανείσει. Συνεχώς της τονίζει την ανάγκη να διατηρήσει τα χαρτιά, προκειμένου να ζητήσει τα χρήματά του στο μέλλον για την επιβίωση της οικογένειας. Δεν ενδιαφέρεται όμως μόνο για την πορεία και τη σωτηρία της οικογένειάς του αλλά και αυτή του Μεσολογγίου. Ζητά τρόφιμα από τη σύζυγό του με αλλεπάλληλα γράμματα προκειμένου να στηριχτεί και ο ίδιος όσο και οι υπόλοιποι υπερασπιστές της πόλης. Επομένως, δεν ασχολείται αποκλειστικά με τα οικονομικά θέματα της Επανάστασης ή της Κάσας του Μεσολογγίου και επομένως, με αυτόν τον τρόπο χρηματοδοτεί και μέρος των επαναστατών, αλλά τον ενδιαφέρει εξίσου και η επιβίωση της οικογένειας. Τα παιδιά του τα έχει στείλει μαζί με την Ελένη στην Ζάκυνθο για να τα διασώσει από τον όλεθρο και να τα προφυλάξει από την πιθανότητα απώλειας κάποιου από τα μέλη της.

Από έμπορος που είδαμε ότι συνεχίζει να παραμένει, σταδιακά και ο ίδιος ο πόλεμος της ανεξαρτησίας του επιτρέπει να κινηθεί και διαφορετικά, να αποκτήσει ευρύτερους ρόλους και σιγά - σιγά να μπει και στο πολιτικό παιχνίδι. Ο Ιωάννης διαδραματίζει έναν διαφορετικό ρόλο στη νέα εικόνα του παιχνιδιού. Γίνεται Παραστάτης στις Εθνοσυνελεύσεις, παρά τις αντιδράσεις και απόψεις των πολιτικών του αντιπάλων του. Ο γιος του Παναγιώτης ακολουθώντας τα βήματα του πατέρα του γίνεται μέλος της ελληνικής Βουλής του 1844 ως βουλευτής του νομού Αχαϊοήλιδος.

- Αυτές οι δύο παραπάνω ιδιότητες ήταν που οδήγησαν την επαναστατική διοίκηση να τον διορίσει στην επιτροπή στο Μεσολόγγι, δηλαδή του ανθρώπου που ήξερε τα οικονομικά και βέβαια του πολιτικού ανδρός. Βέβαια, ακριβώς αυτές οι δύο ιδιότητες ήταν και αυτές που εισέπραξαν τη μεγαλύτερη κριτική στο πλαίσιο ακριβώς της ήττας στο Μεσολόγγι, όπως προέκυπτε από τα *Απομνημονεύματα* του Σπυρομήλιου που κατηγορούσε την Επιτροπή ότι δεν αποτελούνταν ούτε από ειδικούς ούτε από ανθρώπους που στηρίχτηκαν στα όπλα.

Το δεύτερο ουσιαστικό σκέλος στην εισήγηση είναι το πώς βρέθηκε ο Ιωάννης στο Μεσολόγγι. Η απόφασή του Εκτελεστικού Σώματος στις 12 Μαρτίου 1925 ήταν να διορίσει μια τριμελή επιτροπή για να αποφασίζει τα πολιτικά και πολεμικά πράγματα της Δυτικής Ελλάδας. Εκτός του Ιωάννη, τα άλλα δύο πρόσωπα ήταν ο Γεώργιος Καναβός και Δημήτριος Θέμελης (επίσης έμπορος στο επάγγελμα). Πράγματι η επιτροπή εκ μέρους της επαναστατικής πολιτείας έφτασε στο Μεσολόγγι τον Μάιο του 1825. (Από *Απομνημονεύματα* του Σπυρομήλιου ο οποίος αντιμετωπίζει την Επιτροπή με έντονη δόση κριτικής. Τους εγκαλεί ότι ούτε να διοικήσουν γνώριζαν ούτε τα μέσα διέθεταν.) Το ίδιο επιβεβαιώνει και ο Αρτέμις Μίχου στα

Απομνημονεύματά του. Ο ίδιος βέβαια κάνει λόγο συχνά και για καταχρήσεις που έγιναν πάνω στα εφόδια της πόλης κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της. Στην πορεία βέβαια της πολιορκίας γνωρίζουμε ότι τα άλλα δύο μέλη δεν παρέμειναν στην πόλη, ο Θέμελης έφυγε και δεν επέστρεψε ποτέ, ενώ ο Καναβός είχε ήδη αποβιώσει στην πολιορκία.

Και σε αυτό το πεδίο βέβαια ο Ιωάννης έχει τον κύριο ρόλο του τραπεζίτη, αυτού που ελέγχει το ταμείο, την Κάσα, όπως λέγεται της πόλης, δεν απασχολείται τόσο με τα στρατιωτικά θέματα, ούτε με τις διοικητικές αποφάσεις. Ο ίδιος κάνει λόγο στα γράμματά του για την τροφοδοσία της πόλης, αλλά την ίδια στιγμή δίνει συμβουλές και στη σύζυγό του σχετικά με το πώς μαγειρεύονται τα τρόφιμα που ο ίδιος τους στέλνει στη Ζάκυνθο που έχουν καταφύγει με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Ο ίδιος άλλωστε λίγο καιρό πριν την έξοδο και κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με τους Οθωμανούς του Κιουταχί και του Ιμπραήμ είχε μεταβεί, όπως διασώζει και ο Σπυρίδων Τρικούπης στη Ζάκυνθο για να φέρει εφόδια ενώ στενοί του άνθρωποι τον συμβούλευσαν να μην επιστρέψει, αλλά ο ίδιος δεν το δέχτηκε και γύρισε στην αποκλεισμένη πόλη.

Έτσι περνάμε σε μια ακόμα γραμμή που ενοποιεί διαφορετικούς κόσμους όπως συνέβαινε στην περίπτωση του Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου, αυτού του εθνικού κράτους και της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έζησε σε μια κοινωνία, σε μια εποχή όπου ο οθωμανικός τρόπος ζωής ήταν κυρίαρχος, στο πλαίσιο του οποίου ο Ιωάννης όχι μόνο επιβίωσε, αλλά και σταδιακά ενίσχυε το ρόλο του κοινωνικά, οικονομικά. Είναι ο ίδιος άνθρωπος όμως, που μόλις ξέσπασε η Επανάσταση και παρά τις οικονομικές του δυνατότητες οι οποίες ήταν σχεδόν για τον ίδιο απεριόριστες, και μπορούσαν να τον κάνουν είτε να στραφεί με τον ισχυρό ή ακόμα και να διαφύγει, ο ίδιος πίστεψε το όραμα ενός εθνικού κράτους, ενός κράτους χριστιανικού και ενός έθνους και στη συνέχεια ενός κράτους. Το ίδιο συνέβη και το διάστημα που βρέθηκε στο Μεσολόγγι, μπορούσε να διαφύγει και να εγκαταλείψει το πόστο του, αλλά ο ίδιος διαποτισμένος από το πνεύμα και την ιδέα της Επανάστασης και της απελευθέρωσης, δεν διέφυγε και αποφάσισε να πεθάνει κατά την έξοδο μαζί με όλους τους άλλους αποκλεισμένους πολίτες της πόλης.

- Όλοι αυτοί οι διαφορετικοί κόσμοι προκύπτουν μέσα από τα χαρτιά που φυλάσσονται στο Αρχείο της οικογένειας Ιωάννη και Παναγιώτη Παπαδιαμαντόπουλου. Στο σύνολο των λυτών εγγράφων του αρχείου υπάρχουν αναφορές στα οικονομικά στοιχεία της οικογένειας και τον πλούτο της, το εμπόριο προϊόντων που κάνει ο Ιωάννης με τις πόλεις του εξωτερικού μέσα από τους ανταποκριτές των εταιρειών του. Υπάρχουν όμως και έγγραφα που αναφέρονται στην καθημερινότητα της οικογένειας του Παπαδιαμαντόπουλου με αναφορές και στοιχεία που αφορούν στο ίδιο έγγραφο την εθνική υπόθεση, όπως επίσης και αναφορές σε ευρεία γκάμα εθνικών ζητημάτων. Σε επιστολές επί παραδείγματι που στέλνει στη σύζυγό του αναφέρεται την ίδια στιγμή στην ανάγκη αποστολής τροφίμων στο αποκλεισμένο Μεσολόγγι για την τροφοδοσία των αποκλεισμένων όπως και στα οικονομικά θέματα και στα χρήματα που του χρωστούν σημαντικοί εκπρόσωποι που

στο παρελθόν τους είχε δανείσει. Όλα αυτά επιβεβαιώνουν την άποψη ότι με ευκολία μπορεί να κινηθεί σε διαφορετικούς κόσμους τον οθωμανικό όσο και τον σύγχρονο νεωτερικό κόσμο.